

А-6
СПОСОБНОСТ И СТЕПЕН НА ПРИЛАГОДУВАЊЕ КАЈ
СЕМЕЈСТВОТА НА ДЕЦА СО ДИСХАРМОНИЧЕН РАЗВОЈ

Димова К., Ајдински Г.

*Неокортекс – Центар за психотерапија, психодијагностика, тренинг и
едукација,*

*Филозофски факултет - Скопје, Институт за специјална едукација и
рехабилитација*

Апстракт

Дисхармоничниот развој е сè почест предизвик кај децата и нивните семејства. Кога детето има специфични развојни нарушувања на ниво на две или повеќе области на ниво на говор и јазик, моторни вештини, емоции или интелигенција, а ниту едно од нарушувањата не е доволно распространето за да ја претставува главната дијагноза, станува збор за дисхармоничен развој или познато како F83. Велиме дека развојот е нехармоничен затоа што некои делови од развојот на детето значително се разликуваат во степенот на развој (напредок или заостанување), додека другите аспекти на развојот се приближни или типични очекувања за возраста.

Семејството е систем, систем отворен за промена, насочен кон целта со степен на прилагодливост. Семејството има ресурси внатре во себе за да се справи и со внатрешните и со надворешните стресови. Една од главните цели кога се работи со семејствата е да ги идентификуваме ресурсите и силите во семејството, така што семејството ќе може да си помогне себеси.

Семејството како систем е компонента, или супсистем, на пошироката мрежа на системи, супрасистеми. Оттука за да го разбереме секое семејство, мораме да изучуваме како семејството е во релација со други пошироки социјални и културни контексти.

Клучни зборови: *дисхармоничен развој, системска психотерапија, семејство, систем.*

Вовед

Семејството како динамичен, социјален систем, ја гради својата рамнотежа во внатрешноста на системот, релациите и односот помеѓу членовите, супсистемите во семејството. Ова се фактори коишто влијаат на семејната релација во стресни услови, прилагодувајќи се на новата нормалност, вклучувајќи хронична болест или лице со пречки во развојот

во нивното семејство. Семејството како темелен столб е чест предмет на истражување на бројни студии коишто го изучуваат и истражуваат од поединечен аспект функционирањето на секој член самостојно, но и во релација со семејниот систем.

Кризата и предизвиците се својствени на човечката состојба. Концептот на семејната адаптивност го проширува нашето разбирање на семејното функционирање и во тешки ситуации. Семејната адаптивност вклучува потенцијал за обновување, поправка како и раст на семејствата соочени со сериозни животни предизвици. Иако некои семејства се уништени од кризните настани, неконтролирани транзиции или постојани тешкотии, тоа што е фасцинантно е дека многу други се појавуваат како посилни, поинформирани, способни да ги сакаат и одгледуваат нивните деца соодветно. Семејно адаптивната ориентација вклучува суштинска промена ставајќи акцент од семејните дефицити до семејните предизвици, со убеденост во потенцијал својствен на семејните системи за обновување и позитивен раст надвор од неволјата. Со насочувачки интервенции за зајакнување на клучните процеси за издржливост, семејствата стануваат поинформирани за справување со кризите, управување на уништувачки транзиции, издржувајќи стресови и исполнување на идните предизвици. Иако некои семејства се повеќе ранливи или се соочуваат со повеќе тешкотии отколку други, сите се сметаат дека имаат потенцијал за стекнување адаптивност во соочување со нивните предизвици, импровизирајќи различни патишта. Настрана од копирањето, адаптацијата или компетентноста во справување со тешкотиите, процесите на резилентност овозможува трансформација и позитивен раст, кои може да се појават надвор од искуството на неволја.

Методологија на истражувањето

Предмет на истражувањето. Да се проучи нивото на резилентност и прилагодливост на семејствата со деца со дисхармоничен развој.

Цел на истражувањето. Откако на семејството ќе му се соопшти дека нивното дете се соочува со дисхармоничен развој тие поминуваат низ многу фази во коишто е потребно поткрепување и јасно гледање кои се нивните резилентни сили на индивидуално и на семејно ниво.

Семејството е главната алка и круцијалниот систем на поддршка во секоја фаза на детето кое се соочува со некаква специфичност. Од таа причина целта на ова истражување е да се согледаат степенот на резилентност и прилагодливост на семејствата со деца со дисхармоничен развој со цел да им се понудат подобри можности, методи, техники и начини на справување.

Задачи на истражувањето

- Да се увиди дали информираноста на членовите на семејството за ран детски развој влијае на резилентните сили на семејството.
- Да се увиди дали бројот на членови во семејството влијае врз резилентноста на семејно ниво.
- Да се увиди дали возраста на родителите влијае врз резилентноста на семејно ниво.
- Да се увиди дали степенот на образование на родителите влијае на резилентноста на семејно ниво.
- Да се увиди дали развојната фаза во која се наоѓа семејството влијае на резилентноста на семејно ниво.
- Да се увиди дали статусот на вработеност на родителите влијае на резилентноста на семејно ниво.

Хипотези на истражувањето

X0 претпоставува дека степенот на резилентност на семејствата кои се соочуваат со дете со дисхармоничен развој е на ниско ниво.

- X1 претпоставуваме дека информираноста на членовите на семејството во врска со ран детски развој има големо влијание врз резилентноста и степенот на прилагодливост.
- X2 претпоставуваме дека бројот на членовите на семејството нема влијание врз резилентноста на семејно ниво.
- X3 претпоставуваме дека возраста на родителите влијае врз резилентните сили на семејно ниво.
- X4 претпоставуваме дека статусот на образование на родителите влијае на резилентните сили на семејно ниво.
- X5 претпоставуваме дека животната фаза во кое се наоѓа семејството влијае на резилентните сили на семејно ниво.
- X6 се претпоставува дека статусот на вработеност на родителите влијае на резилентните сили на семејно ниво.

Варијабли

- Независни
  - возраст
  - образование
  - работен статус
  - членови на семејството

- Зависни
  - степенот на резилентност на семејствата кои се соочуваат со дете со дисхармоничен развој.

Методи и техники и инструменти на истражувањето

Истражувањето е од квантитативен карактер.

1. Методи: дескриптивен метод
2. Техника: анкетање и скалирање
  - Инструмент - прашалникот Nicholson McBride Resilience Questionnaire

Временска рамка на истражувањето. Ова истражување имаше лонгитудинален квантитативен карактер, односно се спроведе во текот од 2021 до 2022 година. Најголем број од семејствата се семејства коишто се дел од третманот на психотерапија и развојна стимулација во Неокортекс-Центар за психотерапија, психодијагностика, тренинг и едукација. Ова истражување е магистерски труд, авторско дела на м-р Катерина Димова, којшто веќе е јавно објавен на Репозиториумот на УКИМ.

Дискусија

Анализата направена од достапните за ова истражување индивидуални досиеја на испитаниците опфати 76 лица од кои 66 % од нив се во улога на мајка на дете со дисхармоничен развој, 5.3 % од нив се во улога на татко, 1.3 % од нив се во улога на брат на дете со дисхармоничен развој, 1.3 % во улога на сестра на дете со дисхармоничен развој и 2.6 % се во улога на друго. Според возрастните групи на семејните членови на лица со дисхармоничен развој го имаме добиено следниот резултат. Од вкупно 76 лица, најзастапена е возрастната категорија од 35 до 56 години со вкупно 51.3 %, од 19 до 35 години од вкупно 76 испитаници се 35.5 %, 10.5 % се членови на семејниот систем од 45 до 57-годишна возраст, над 60 години се 1.3 %. Семејниот систем е целина составена од повеќе потсистеми поврзани меѓусебно, за што зборува и семејната системска психотерапија. Целта на семејната психотерапија е да се открие какво е значењето и смислата на симптомот кој е во директна поврзаност со целокупниот семеен систем. Семејството како систем се состои од потсистеми во меѓусебна интеракција, а секој од нив е дефиниран со свои граници, хиерархија и правила на однесување. Кога има криза и е афектиран еден член се пренесува на сите членови во семејството. Интерактивните процеси се регулираат преку повратна спрега, така што системот постојано се прилагодува на примените информации.

Секое семејство има своја хиерархија која се препознава преку моќта на оној кој донесува одлуки. Семејствата можат да бидат нуклеарни, проширени, трогенерациски, еднородителски, степ или хомосексуални

семејства. Сите тие поминуваат низ свои развојни фази, а секоја фаза со себе носи очекувани задачи кои треба да се исполнат.

Таргет групата на ова истражување се семејствата на лицата со дисхармоничен развој. Дихармоничен развој, или дијагноза F83, претставува доцнење или скок во развојот на одредени области на детето (психомоторни вештини, говор, емоции, интелигенција), додека другите области се типични или приближни за возраста на детето. Пластично објаснето со пример, можеме да кажеме дека дисхармоничен развој е доцнење во моторниот развој и сетилната поврзаност, додека другите функции се типични за возраста на детето. Во повеќето случаи кога се работи за оваа дијагноза, станува збор за една или две области на развој кои отстапуваат од типичното, а ако се работи за нерамномерен развој на цело ниво, т.е. во сите развојни области тогаш зборуваме за продорно развојно нарушување. Терминот резилентност потекнува од англискиот збор *resilience* (отпорност, жилавост, способност за брзо закрепнување). Мек Кабин (McCubbin, 1998) ја дефинира резилентноста како збир на позитивни бихевиорални обрасци и функционална компетенција која поединецот или семејството ја демонстрираат во стресни околности, а кои ја одредуваат способноста на семејството да се справи со кризи и да закрепи.

Концептот на семејна резилентност се развивал од индивидуално до интеракциско ниво, на семеен систем, пред сè фокусирано на резилентност во семејството како функционална единица. Согледувањето на семејниот систем овозможува идентификација и ојачување на процеси кои се клучни во совладување на кризи или пролонгирани тешкотии. Кога семејството ќе се соочи со –реметечко искуство - тоа тежнее да го амортизира стресот, ефикасно да ги реорганизира своите ресурси и да напредува, делувајќи со тоа и долгорочно на адаптација на своите членови како целина.

Значењето на расположливоста на ресурсите на заедницата и способноста на семејството да ги искористи, се суштински фактори на резилентност. Волшова истакнува дека изоставување на одговор на заедницата може неминовно да доведе до реметење на семејството без разлика на силите на интрасемејните капацитети (Walsh, 1993).

Поврзаноста помеѓу возраста на членовите на семејниот систем и нивото на резилентност и прилагодливост е следното. Според анамнестичките податоци и обработка на прашалникот Nicholson McBride Resilience Questionnaire (NMRQ) ги добивме следните резултати. Од вкупно 76 испитаници, на оската на ниско ниво на резилентност и прилагодливост се наоѓаат 36.83 %, испитаници кои се на возраст од 18 до 35 години. Групата на испитаници од 36 до 46 години ги покажува слеѓиве резултати: високо ниво на резилентност и прилагодливост имаат 34.21 %, додека ниско ниво на резилентност и прилагодливост имаат 17.10 %. Во табелата јасно се забележува дека групата на испитаници од 47 до 57 коишто се 10.5 % години покажуваат исклучително високо ниво на резилентност и прилагодливост односно 10.5 %. Групата на лица над 60 години покажува ниско ниво

на резилентност и прилагодливост. Од оваа анализа се забележува дека нивото на резилентност и прилагодливост е во правопрпорционална корелација со возраста на семејниот член.

Ако бројот на членови на семејниот систем го поврзуваме со нивото на резилентноста и прилагодливоста, во ова истражување од вкупно 76 семејства, 61.84 % се во групата на четиричлено семејство, а 38.15 % се во групата на шестчлено семејство. Од анализата на резултатите јасно се забележува дека колку што е поголем број на членови на семејниот систем толку е повисоко нивото на резилентност и прилагодливост. Од групата на четиричлено семејство на оската на ниско ниво на резилентност се наоѓаат вкупно 47.36 % од испитаниците, додека само 14.46 % од нив се на оската високо ниво на резилентност. Во групата на шестчлено семејство имаме вкупно 29 испитаници, од нив 7.88 % се наоѓаат на оската на ниско ниво на резилентност и прилагодливост, а 30.26 % од нив се на оската високо ниво на резилентност и прилагодливост.

Ако степенот на информираност за состојбата дисхармоничен развој го поврзуваме со резилентноста и прилагодливоста на семејниот систем во ова истражување од вкупно 76 семејства имаме 84.2 % членови на семеен систем којшто се со средно ниво на информираност и 15.78 % се со високо ниво на информираност. Од нив вкупен број на семејства со низок степен на резилентност и прилагодување се 55.26 %. Високо ниво на информираност имаат вкупно 12 испитаници односно 15.78 %, овие испитаници се со исклучително високо ниво на резилентност. На оската на висок степен на резилентност и прилагодливост се вкупно 44.72 %. Од оваа анализа се забележува дека степенот на информираност во однос на состојбата на дисхармоничен развој е во правопрпорционален однос со резилентноста и прилагодливоста, колку е понизок степенот на информираност имаме низок степен на резилентност и прилагодливост.

Ако степенот на образование го поврзуваме со резилентноста на семејниот систем на децата со дисхармоничен развој во оваа истражување од вкупно 76 семејства најголем процент, 59.2 % се семејства со високо образование, 14.5 % се магистер на науки, 22.4 % се семејства со средно образование, 1.3 % доктор на науки, 1.3 % основно образование. Со обработката на скалата за резилентност забележавме дека степенот на образование има влијание врз резилентноста и прилагодливоста на семејниот систем, кога се појавува криза која во ситуацијата е дете со дисхармоничен развој. Од вкупно 76 семејства, високо ниво на резилентност и прилагодливост имаат групата на испитаници коишто имаат степен на образование како, доктор на науки 1.3 % магистер на науки 14.5 %, и дел од испитаниците со високо образование односно 25 % од нив. Додека пак ниско ниво на резилентност и прилагодливост имаат 22.4 % коишто се група на испитаници со средно образование, како и од групата на испитаници со високо образование од вкупно 59.2 %, 34.21 % се наоѓаат на ниско ниво на резилентност и прилагодливост. Од оваа анализа се забележува дека степенот на резили-

ентност е во правопрпорционална насока со степенот на образование, односно од истржувањето забележуваме дека колку што е поголем степенот на образование имаме високо ниво на резилентност и прилагодливост.

Една од хипотезите на ова истражување е и поврзаноста помеѓу животната фаза на семејството и нивото на прилагодливост и резилентност. Од анамнестичките податоци на клиентите и нивна обработка согласно со прашалникот Nicholson McBride Resilience Questionnaire (NMRQ) ги добивме следните резултати. Од вкупно 76 испитаници, 18.4 % од нив се семејство со мали деца од 6 до 24 месеци, сите од нив се наоѓаат на оската на ниско ниво на резилентност и прилагодливост. Семејство со претшколско дете од 3 години се вкупно 11.8 % од нив сите се наоѓаат на оската на ниско ниво на резилентност и прилагодливост. Од вкупно 76 испитаници имаме 23.7 % коишто се наоѓаат во животната фаза семејство со претшколско дете од 4 до 6 години од нив сите се наоѓаат на оската на високо ниво на резилентност. Во животна фаза семејство со школско дете над 6 години се 46.1 %, од нив ниско ниво на резилентност и прилагодливост имаат 25 %, додека пак високо ниво на резилентност и прилагодливост имаат 19.73 %. Од анализата и од овие резултати заклучуваме дека ниско ниво на резилентност и прилагодливост имаат семејствата коишто се во животна фаза на мали деца до три години и семејствата коишто се во животна фаза со школско дете, морам да напоменам дека големо влијание за ниско ниво на резилентност и прилагодливост во животната фаза со школско дете има и новонастанатата ситуација тргнување на училиште којашто претставува дополнителна развојна криза за семејниот систем каде што истиот претрпува голема промена.

Ако го анализираме степенот на вработеност во корелација со нивото на резилентност и прилагодливост имаме интересни резултати, коишто ни укажуваат на мала разлика кај популацијата вработени со нивото на прилагодливост и резилентноста, претпоставуваме дека ваквиот резултат е и согласно со месечните примања на вработениот. Од анамнестичките податоци на клиентите и нивна обработка согласно со прашалникот Nicholson McBride Resilience Questionnaire (NMRQ) ги добивме следните резултати. Од вкупно 76 испитаници, 66 од нив односно 86.8 % од нив се вработени, од нив 43.43 % се наоѓаат на ниско ниво на резилентност и прилагодливост, додека пак 44 % од нив се на високо ниво на резилентност и прилагодливост.

Од друга страна па кај групата на невработени не се појавува воопшто високо ниво на резилентност и прилагодливост, односно вкупно 76 испитаници 13.2 % се со статус невработен и сите наоѓаат на ниско ниво на резилентност и прилагодливост.

Предмет на ова истражување е ниво на резилентноста и прилагодливоста на семејствата со деца со дисхармоничен развој. Откако на семејството ќе им се соопшти дека нивното дете се соочува со дисхармоничен развој тие поминуваат низ многу фази во којшто потребно е поткрепување

и јасно гледање кои се нивните резилентни сили на индивидуално и на семејно ниво.

Семејството е главната алка и круцијалниот систем на поддршка во секоја фаза на детето кое се соочува со некаква специфичност. Од таа причина целта на ова истражување е да се процени како е нивото на резилентност и прилагодливост со цел да им се понудат подобри можности, методи, техники и начини на справување.

Истражувањето беше спроведено на примерок од 76 семејства на лица со дисхармоничен развој. По статистичката обработка на податоците, се дојде до следните заклучоци:

Главната хипотеза која гласеше: Претпоставуваме дека нивото на резилентност и прилагодливост на семејствата кои се соочуваат со дете со дисхармоничен развој е на ниско ниво е потврдена.

- Од вкупно 76 испитаници, 42 испитаници, 55.71 % се наоѓаат во низок степен на резилентност и прилагодливост, додека 44.7 % се наоѓаат на висок степен на резилентност и прилагодливост.

Според добиените резултати X1 која гласеше: Претпоставуваме дека информираноста на членовите на семејството во врска со ран детски развој е во правопрпорционален однос со резилентноста и степенот на прилагодливост, е потврдена.

1. Анализата на резултатите ни укажува на тоа дека колку што е поголема информираноста на семејните членови за здрав ран детски развој толку е поголемо нивото на резилентност и прилагодливост.

Според добиените резултати X2 која гласеше: Претпоставуваме дека бројот на членовите на семејството нема никакво влијание врз резилентноста на семејно ниво, не е потврдена.

- Од анализата на резултатите јасно се забележува дека колку што е поголем бројот на членови на семејниот систем толку е повисоко нивото на резилентност и прилагодливост. Според добиените резултати X3 гласеше: Претпоставуваме дека возраста на семејните членови има поврзаност со нивото на резилентност и прилагодливост на семејниот систем, е потврдена.
- На оската на ниско ниво на резилентност и прилагодливост се наоѓаат 36.83 %, испитаници кои се на возраст од 18 до 35 години. Групата на испитаници од 36 до 46 години ги покажува следниве резултати: високо ниво на резилентност и прилагодливост имаат 34.21 %, додека ниско ниво на резилентност и прилагодливост имаат 17.10 %. Од анализата на резултатите јасно се забележува дека колку што се повозрасни членовите на семејниот систем толку е повисоко нивото на резилентност и прилагодливост. Според добиените резултати X4 гласеше: Претпоставуваме дека статусот на образование на семејните членови има поврза-

ност со нивото на резилитност и прилагодливост на семејниот систем, е потврдена.

- Со обработката на скалата за резилитност забележавме дека степенот на образование има влијание врз резилитноста и прилагодливоста на семејниот систем, кога се појавува криза која во ситуацијата е дете со дисхармоничен развој. Од оваа анализа се забележува дека степенот на резилитност е во право-пропорционална насока со степенот на образование, односно од истражувањето забележуваме дека колку што е поголем степенот на образование имаме повисоко ниво на резилитност и прилагодливост.

Според добиените резултати Х5 гласеше: Претпоставуваме дека животната фаза во кое се наоѓа семејството има поврзаност со нивото на резилитност и прилагодливост на семејниот систем, е потврдена.

Користена литература

1. McCubbin, H. I., & Patterson, J. M. (1983): The family stress process. The Double ABCX model of adjustment and adaptation. In H. McCubbin, M. Sussman, & J. M.
2. Walsh, F. (1993): Conceptualization of normal family processes, In F. Walsh (ed) Normal family processes (2nd ed) New York, Guilford Press.
3. McCubbin, H. I., Thompson, A. J., et al. (1998): Stress, coping and Health in Family Resiliency. Sense of coherence and resiliency, Sage Publications.
4. Walsh, F. (1998): Strengthening family resilience New York Guilford Press.